

ŞER'Î NASLAR BAĞLAMINDA NİKÂH LAFZI VE FIKHÎ TESİRİ

The Word Nikaah in Shariah Texts and Its Fiqhî Effect

Fatih ÇINAR

Arş. Gör. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri
İslam Hukuku Ana Bilim Dalı, Osmaniye, Türkiye

Res. Assist. Dr., Osmaniye Korkut Ata University Faculty of Islamic Education Department
of Basic Islamic Sciences Department of Islamic Law, Osmaniye, Turkey

fatih11982@hotmail.com | <https://orcid.org/0000-0002-5901-3135>

i Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 22.01.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 06.04.2020

Yayın Tarihi / Published: 30.06.2020

” Atıf / Cite as: Çınar, Fatih. “Şer'î Naslar Bağlamında Nikâh Lafzı ve Fikhî Tesiri”. *Mütefekkir* 7/13 (2020), 225-240. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.758006>.

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Education, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

ŞER'Î NASLAR BAĞLAMINDA NİKÂH LAFZI VE FIKHÎ TESİRİ

Öz

Bu makalenin konusu nikâh lafzının şer'î naslardaki kullanımı ve bunun fikhî tesiri hakkındadır. Nikâh lafzı lügatlerde birbirine katma, cem etme, akit ve cinsel ilişki gibi manalarda kullanılmaktadır. Şer'î metinlerde muhtemel kelime anlamlarından hangisinin gerçek anlamda kullanıldığı hususu fakihler arasında tartışmaya neden olmuştur. Nikâh lafzının şer'î naslardaki gerçek anlamının akit olduğunu belirten fakihler cinsel ilişki anlamının ise ancak mecazî olduğunu kabul etmişlerdir. Cumhurun kanaatini yansıtan bu görüşe göre nikâh sözcüğü şer'î naslarda mecaz da olsa tek başına cinsel ilişki manasında kullanılamaz. Cinsel ilişki anlamının sözlükler yanında şer'î metinlerde de gerçek anlamda kullanıldığını ifade eden Hanefî fakihler bu görüşe karşı çıkmıştır. İlgili âyetteki nikâh lafzına gerçek manada cinsel ilişki anlamı veren kimi sahabe ve tâbiîn âlimlerinin tercihleri dikkate alındığında Hanefîlerin bu konuda yalnız olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte kimi âlimler, cinsel ilişki manasının Kur'ân'da gerçek veya mecazî yönden asla bulunmayacağını ileri sürmüştür. Onlara göre cinsel ilişki anlamının Kur'ân'da sarîh/açık lafızlarla ifade edilmesi ilahî metinlerin üslup ve mahiyetine uygun değildir. Çünkü Allah Teâlâ cinsel ilişkiyi doğrudan sarîh lafızlarla değil kinayeli lafızlarla nitelemiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Fıkıh, Nikâh, Şer'î Nas, Cinsel İlişki, Akit.

The Word Nikaah in Shariah Texts and Its Fiqhî Effect

Abstract

This article is about the use of the word nikaah in Shariah texts and its fiqhî effect. The word nikaah in dictionaries is used in meanings such as joining, bringing together, contracting and sexual intercourse. The question of "which of the possible meanings of nikaah was really used in the Shariah texts?" has caused controversy among the scholars. Stating that the real meaning of the word nikaah in the narrative is contractual, the scholars have accepted the meaning of sexual intercourse only metaphorically. According to this view, which reflects the opinion of the majority, the word nikaah cannot be used alone in the sense of sexual intercourse, even if it is a metaphor. Stating that the meaning of sexual intercourse is used in the literary texts as well as dictionaries, Hanafi jurists opposed this view. Given the preferences of some companions and scholars who gave the sexual intercourse meaning to the word nikaah in the relevant verse, it is seen that Hanafis are not alone in this regard. However, some scholars have suggested that the meaning of sexual intercourse will never be found in the Qur'an in real or metaphorical aspects. According to them, expressing the meaning of sexual intercourse in the Qur'an with clear/explicit words is not in accordance with the style and nature of the divine texts. Because Allah Ta'ala qualifies sexuality not directly with expressive words, but with allusive words.

Keywords: Islamic Law, Fiqh, Shariah Texts, Nikaah, Sexual Intercourse, Contract.

GİRİŞ

Dilimizde evlilik olarak ifade edilen nikâh lafzının şer'î metinlerde pek çok manada kullanıldığı görülmektedir. Bilindiği gibi sözcüklerin lügavî anlamları ile istilâh anlamları birbiriyle örtüştüğü gibi birbirinden farklılık da arz edebilir. Bu yazıda tartışma konusu edindiğimiz nikâh lafzı bunun tipik örneklerinden biri sayılabilir.

Nikâh lafzının sözlük anlamı ile şer'î naslardaki kullanımını âlimler arasında görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Çeşitli görüşler ve deliller bağlamında şekillenecek çalışmamızda öncelikli olarak dil âlimlerinin değerlendirmelerine, daha sonra fukahanın görüşlerine açıklık getirilecektir. Böylelikle nikâh lafzının şer'î naslarda, bilhassa Kur'ân'da hakikat cihetinden hangi manada kullanıldığı tespit edilmeye çalışılacak, tabiatıyla nikâh lafzının diğer muhtemel manalarına da temas edilecektir.

Çeşitli çalışma ve platformlarda nikâh veya evlilik lafzı geçtiğinde kastın ne olduğu hususunda çeşitli problemler çıkmaktadır. Nikâh lafzı çerçevesindeki tartışmalar dikkate alındığında ortak bir doğrudan söz edilemeyeceğine göre, konuşan veya yazarın kastı bu konuda belirleyici bir konumda olmalıdır. Akademik çalışmalar sırasında fark ettiğim bu probleme tarafımca hazırlanan "İslam Aile Hukuku Bağlamında İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Görüşleri" başlıklı doktora tezinde kısmen de olsa temas ettim. Bununla birlikte çeşitli sebepler detaya girmeme engel oldu. Bu engellerden belirleyici olan, doktora çalışmasının İbn Kayyim el-Cevziyye bağlamında olması ve onun da tartışma konusunda açık ve ayrıntılı değerlendirmeler yapmamasıdır. Konunun müstakil bir çalışmada görüş beyan eden fakihlerin değerlendirmeleri çerçevesinde ele alınıp tartışılması için bu çalışmayı hazırlamaya karar verdim.

Makale konumuzla ilgili daha önce herhangi bir müstakil çalışma yapılmamıştır. Bununla birlikte başta fûrû-i fıkıh eserleri olmak üzere pek çok çalışmada nikâh konusu veya lafzı çerçevesinde çeşitli kısmî açıklamalar yapılmıştır. Boşluk olduğu düşünülen bu konuda derli toplu olarak konuyu ele almanın zikri geçen probleme kısmen de olsa bir çözüm olacağı düşünülebilir. Bu cihetten alana katkı sağlayacağı umulmaktadır.

1. NİKÂH KAVRAMI

Dilimizde yaygın olarak kullanılan nikâh sözcüğünün Türkçe karşılığı evliliktir.¹ Nikâh lügatte "birbirine katma/الضم, cem etme/الجمع, akit/العقد ve cinsel ilişki/الوطء" gibi anlamlarda kullanılmaktadır.² Evliliği ifade etmek için Arapçada yaygın bir şekilde nikâh lafzı kullanılsa da zevâc lafzı ve türevleri de bu manaya gelmektedir.³ Nikâh lafzı ve onun türevleri Kur'ân-ı Kerîm'de on dokuz âyette yirmi üç defa zikredilmiştir.⁴ Muhtelif manalar yanında daha çok evlenme akdini işaret etmek üzere geçmiştir.⁵

¹ D. Mehmet Doğan, "Nikâh", *Büyük Türkçe Sözlük* (Ankara: Vadi Yayınları, 2003), 1005.

² Ali b. Muhammed eş-Şerîf el-Cürçânî, "Nikâh", *et-Ta'rîfât*, thk. Âdil Enver Hızır, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rîfe, 2007), 220-221.

³ Abdulkemim Zeydan, *el-Mufasssal fî ahkâmî'l-mer'e ve'l-beytü'l-müslim fî ş-şer'ati'l-İslâmiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 6/9; Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid, *el-Ahvâlu's-şahsiyye fî ş-şer'ati'l-İslâmiyye* (İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanîfiyye, ts.), 12.

⁴ Muhammed Fuâd Abdalbâkî, "nkh", *el-Mu'cemu'l-Müfehres li-elfâzi'l-Ku'r'ân'il-Kerîm* (Kum: Mektebetü Nüveyd İslâm, 1387), 868-869.

⁵ Fahreddin Atar, "Nikâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/112.

Nikâh ıstılahî olarak ise genellikle şu şekilde tanımlanır: “Evlenmelerinde hukukî olarak herhangi bir mâni bulunmayan tarafların sürekli bir hayat ortaklığı kurmak üzere aralarını birleştiren ve bunun için karşılıklı hak ve görevler belirleyen bağıdır.”⁶ Başka bir tanım, “eşlerin meşrû ölçülerde cinsel yönden birbirlerinden istifade etmelerini mubah kılan akit”⁷ şeklindedir.

Nikâh sözcüğünün şer’î metinlerde hakiki anlamda cinsel ilişki veya akit olduğu yolunda ciddi tartışmalar yapılmıştır. Buna göre -aşağıda detaylı bir şekilde geleceği üzere- kimi fakihler şer’î gerçek anlamın cinsel ilişki, akdin ise mecazî olduğu fikrini benimsemiştir. Kimi fakihler ise bunun tam aksini savunmuştur. Öte yandan lafzın müşterek olduğuna dair üçüncü bir görüş de serdedilmiştir.⁸

2. NİKÂH LAFZI HAKKINDA ÂLİMLERİN GÖRÜŞLERİ

Mevzubahis konuda fakihlerin görüşlerine yer vermeden önce meşhur dilci bilginlerin görüşlerine temas etmek gerekmektedir. Çünkü nikâh lafzının kelime anlamına dair dil âlimlerinin yaptığı değerlendirmeler şer’î metinlerdeki doğru anlamı tespit açısından katkı sağlayabilir.

2.1. Dil Bilginlerinin Nikâh Lafzı ile ilgili Görüşleri

Dil ve aynı zamanda fıkıh âlimi sayılan Ezherî (ö. 370/980) nikâh kelimesinin Arap dilindeki asıl anlamının cinsel ilişki/الوطء olduğunu zikreder. Yalnız temriz sigasıyla, cinsel ilişkiyi mubah kılan akit denildiğini aktarır.⁹

Sâhib b. Abbâd (ö. 385/995) hakikat-mecaz ayırımına gitmeden nikâh için akit ve cinsel ilişki kavramını birlikte kullanır.¹⁰ İbn Fâris (ö. 395/1004) ise “nikâh cinsel ilişkidir, bazen cinsel ilişki olmadan akit olması da mümkündür” diyerek hakiki anlamın cinsel ilişki olduğunu belirtir.¹¹ Cevherî (ö. 400/1009) de nikâhın cinsel ilişki olduğunu vurguladıktan sonra İbn Fâris’in ibaresinin paralelinde bir cümle serdeder.¹² İbn Sîde (ö. 458/1066) ise, nikâh

⁶ Muhammed Ebû Zehra, *el-Ahvâlu’s-şahsiyye* (Kahire: Dâru’l-Fikri’l-Arabî, 1957), 17; Ahmet Yaman, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2012), 31; Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme* (Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1988), 26; Heyet, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, (Ankara: 2006), 527.

⁷ Muhammed Ebû Zehra, *Muhâdarâtü fi ‘akdi’z-zevâc ve âsârih* (Kahire: Dâru’l-Fikri’l-Arabî, 1971), 43; Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve edilletuh* (Dımaşk: Dâru’l-Fikr, 1985), 7/29-30; Abdulvehhâb Hallâf, *Ahkâmu’l-ahvâli’s-şahsiyye fi’s-şer’ati’l-İslâmiyye* (Kuveyt: Dâru’l-Kalem, 1990), 15.

⁸ Abdurrahman el-Cezîrî, *Kitâbu’l-fikh ‘ale’l-mezâhibi’l-erba’a* (Beyrut: Dâru’l-Fikir, 2003), 4/3.

⁹ Muhammed b. Ahmed el-Herevî el-Ezherî, “nkh”, *Tehzîbu’l-lüga*, thk. Muhammed İvâd Mur’ib (Beyrut: Dâru lhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 2001), 4/64.

¹⁰ Ebu’l-Kâsim İsmâil Sâhib b. Abbâd, “nkh”, *el-Muhîti fi’l-lüga*, thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsin (Beyrut: Dâru Âlemi’l-Kütüb, 1994), 2/382.

¹¹ Ahmed İbn Fâris, “nkh”, *Mu’cemu mekâyisi’l-lüga*, thk. Abdusselam Muhammed Hârûn (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1979), 5/475; Ahmed İbn Fâris, “nkh”, *Mücmelü’l-lüga*, thk. Züheyr Abdulmuhsin Sultân (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1986), 3/883.

¹² Ebû Nasr İsmâil, el-Cevherî, “nkh”, *es-Sihâh tâcu’l-lüga ve sıhâhu’l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgâfûr Attâr (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 1987), 1/413.

cinsel ilişki/النكاح البضع diyerek doğrudan cinsel ilişkiye vurgu yapar.¹³

Ezherî, Cevherî ve İbn Sîde gibi dil âlimlerinin görüşlerine temas eden İbn Manzûr (ö. 711/1311) neticede açık bir görüş beyanında bulunmaz.¹⁴ Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) de cinsel ilişki ve akit anlamını kaydeder.¹⁵

Müfessir aynı zamanda dil âlimi olan Râgib el-İsfahânî'nin (ö. 5/11. yüzyılın ilk çeyreği) değerlendirmeleri yukarıdaki zikredilen âlimlerin görüşlerinden farklılık arz eder. Zira o, nikâhın aslının akit olduğunu, daha sonra istiâre yoluyla cinsel ilişki manasına evrildiğini belirtir.¹⁶

Zebîdî (ö. 1205/1791) ise nikâh lafzının hem akit hem de cinsel birlik-telik şeklinde müşterek bir anlam taşıdığını belirtir. Onun kaydına göre herhangi bir karine olmaksızın bu ikisinden birini tespit, dolayısıyla tercih etmek isabetli olmaz.¹⁷

Görüldüğü üzere dil âlimlerinin çoğunluğu nikâhın asıl anlamının cinsel ilişki olduğunda hemfikirdir. Her ne kadar İsfahânî akit anlamının hakikat ifade ettiğini savunarak bu âlimlere muhalefet etse de doğru olanın cumhurun görüşü olduğu söylenebilir. Zira nikâh bağlamında verilen örnek cümleler birbirine katma ve iç içe girme şeklinde cinsel ilişkiyi çağrıştıran ibarelerdir. Örneğin dalları birbirine girmiş ağaçları ifade etmek için تناكحت الأشجار sözü kullanılır.¹⁸

2.2. Mezheplerin Görüşleri

Fakihler nikâh lafzının lügavî gerçek anlamından ziyade şer'î naslardaki anlamıyla ilgilenmişlerdir. Yalnız kelime anlamına kendi görüşlerini temellendirme adına başvurmuşlar ve bu yönde çeşitli açıklamalar yapmışlardır. Bu bağlamda onlar arasında gerçek anlamın cinsel ilişki veya akit olduğu yönünde iki temel görüş bulunmaktadır.

2.2.1. Hanefiler

Nikâh lafzının akit ve cinsel ilişki anlamı olduğunu teyit eden Cessâs (ö. 370/981) onun asıl ve gerçek manasının cinsel ilişki, akit manasının ise mecazî olduğunu ifade etmiştir. Ona göre bunun aklî izahı şu şekildedir: "Nikâhın kelime anlamlarından olan cem etme akitle değil ancak cinsel ilişki

¹³ Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil İbn Sîde, "nkh", *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 3/46; Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil İbn Sîde, "nkh", *el-Muhassas* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1996), 1/497.

¹⁴ Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, "nkh", *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 2/625-626.

¹⁵ Ebu't-Tâhir Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, "nkh", *el-Kâmûsu'l-muhît*, thk. Muhammed Nu'aym el-'Araksûsî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 246.

¹⁶ Hüseyin b. Muhammed Râgib el-İsfahânî, "nkh", *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvudî (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2009), 823.

¹⁷ Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed ez-Zebîdî, "nkh", *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Heyet (Kuveyt: et-Türâsü'l-Arabî, 1965-2001), 7/195-196.

¹⁸ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, "nkh", *el-Misbâhu'l-münîr fî ğarîbi's-şerhi'l-kebîr*, thk. Abdulazîm eş-Şinâvî (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 2/624.

ile mümkün hale gelmektedir.”¹⁹ Bu ve benzeri gerekçeleri sıralayan Serahsî²⁰ (ö. 483/1090) ve Kâsânî²¹ (ö. 587/1191) de cinsel ilişkinin birbirine katma/الضم manasına karşılık geldiğini belirtmiştir. Hatta Mevslî (ö. 683/1284) cinsel ilişki sayesinde eşlerin cem olmasını bir şahsiyet olmak/كالشخص الواحد olarak nitelemiştir.²²

Hanefî fakihler sözlük anlamı yanında şer’î metinlerde de cinsel ilişki yönünden asıl ve hakiki manada geçtiğini belirtmiştir. Örneğin onlara göre şu âyetteki nikâh lafzı cinsel ilişki anlamında kullanılmıştır: “Eğer (koca) kadını (iki talâktan sonra) boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle nikâhlanmadıkça onu alması kendisine helal olmaz.”²³ Bu itibarla onlar üç talakla boşanmış kadının ilk kocasına helal olması için salt olarak yeni bir erkekle evlilik akdi yapmasını yeterli görmemiş, akit yanında cinsel ilişkinin de bizzat âyet tarafından şart koşulduğunu ifade etmişlerdir.²⁴

Cessâs, görüşlerine, “Zina eden erkek, ancak zina eden veya müşrik bir kadınla evlenebilir. Zina eden kadınla da ancak zina eden veya müşrik olan erkek evlenebilir. Bu, müminlere haram kılınmıştır.”²⁵ âyetini de delil getirmiştir. Ona göre âyetteki ينجح lafzından kasıt cinsel ilişkidir ki Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88) da bu görüştedir.²⁶ İbn Kesîr, bu görüşü, Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721), İkrime el-Berberî (ö. 105/723), Saîd b. Cübeyr, Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), Dahhâk b. Müzâhim (ö. 105/723) ve Mekhûl b. Ebû Müslim’in (ö. 112/730) de paylaştığını ifade eder.²⁷

Bu çerçevede Serahsî, “İhramlı bir kişi ne nikâhlanabilir ne nikâhlayabilir ne de dünürcü olabilir”²⁸ rivayetindeki nikâh lafzından asıl kastın akit değil cinsel birleşme olduğunu ifade etmiştir. Buna göre bu rivayette yasaklanan şey evlilik akdi kurmak değil de cinsel ilişki kurmaktır.²⁹ Nitekim Aynî de bu

¹⁹ Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed es-Sâdik Kamhâvî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî-Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî, 1992), 2/88; 3/50-51.

²⁰ Ebû Bekir Muhammed b. Ebû Sehl es-Serahsî, Ahmed, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1989), 4/192.

²¹ Ebû Bekir 'Alâeddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 2/331; 3/233.

²² Ebu'l-Fazl Abdullah b. Mahmûd el-Mevslî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, nşr. Mahmûd Ebû Dakîka (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 3/81.

²³ el-Bakara 2/230.

²⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1976), 2/14.

²⁵ en-Nûr 24/3.

²⁶ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed es-Sâdik Kamhâvî, 2/106.

²⁷ Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd. (Kahire: Müessesetü Kurtuba, 2000), 10/165.

²⁸ Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Müslim, *Sahîhu Müslim*. nşr. Muhammed Fuâd Abdalbâkî (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1991), “Nikâh”, 41, 43; Süleyman b. el-Eş'as Ebû Dâvud, *Sünenü Ebî Dâvud*, thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. (Dımaşk: Dâru'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), “Menâsik”, 38.

²⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/191.

yönde açıklamalar yapmıştır.³⁰

İbnü'l-Hümâm'ın (ö. 861/1457) aktarımına göre *ولدت من نكاح لا من سفاح* “Zinadan değil nikâhtan dünyaya geldim.” rivayeti de onları destekleyen bir veridir.³¹ Şöyle ki bu rivayette varlığın sebebi olarak zina değil de onun zıddı olan helal cinsel ilişki kastedilmiştir. Keza Mevsilî *يجل للرجل من امرأته الحائض كل شيء* “Kişiye, hayızlı eşine nikâh dışındaki her türlü yaklaşması helaldir.” rivayetini naklederek burada da kastın cinsel ilişki olduğunu zikreder. Çünkü hayızlı kadınla cinsel ilişki kurulamayacağına göre metindeki nikâh lafzından kastın cinsel yaklaşıma olması gerekmektedir.³²

Hanefî fakihler nikâh lafzı ve türevlerinin geçtiği her âyette ondan kastın cinsel birleşme olduğunu iddia etmemişlerdir. Buna göre, “*Ey iman edenler! Mümin kadınları nikâhlayıp da, henüz zıfafa girmeden onları boşarsanız...*”³³ âyetine atıfta bulunan Nesefî (ö. 537/1142) nikâhın akit manasının şer'î metinlerde geldiğini ifade etmiştir. Şöyle ki bu âyet cinsel ilişki kurulmadan boşanan kadınlara vurgu yaptığından nikâhlanmadan kastın cinsel ilişki değil akit olduğu aşikârdır.³⁴

2.2.2. Mâlikîler

Mesele hakkında geniş ve detaylı açıklamalar yapmayan Mâlikî fakihlerin muhtelif görüşler zikrettikleri görülmektedir. Onların beyanı dikkate alındığı takdirde lügavî olarak cinsel ilişkinin gerçek anlam olduğunu vurgulamalarına rağmen âyetlerdeki gerçek anlamın akit olduğu muhtemel cinsel ilişki manalarının ise mecazî olduğu anlaşılmaktadır.³⁵

2.2.3. Şâfiîler

Şâfiî fakihler nikâh kelimesinin şer'î metinlerde kullanılışı noktasında mezhepte ihtilaf olduğunu ifade ederler. Buna göre Şâfiî fakihlerin cumhuru akit gerçek, cinsel ilişki mecazî derken; bazıları bunun aksini savunmaktadır. Son görüş sahiplerine göre ise nikâh lafzı her iki anlamı ihtiva etmektedir. Bir diğer ifadeyle anlam onlara göre müşterektir.

³⁰ Bedreddin Muhammed b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 20/111.

³¹ Kemâleddîn Muhammed b. Abdülvâhid İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, nşr. Abdurrezzak Gâlib el-Mehdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 3/175-176.

³² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, nşr. Mahmûd Ebû Dakîka, 3/81.

³³ el-Ahzâb 33/49.

³⁴ Necmeddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed en-Nesefî, *Tilbetü't-talebe fi'l-İstılâhâtî'l-fikhiyye*, nşr. Hâlid Abdurrahman el-Ak (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1995), 125.

³⁵ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İdris el-Karâfi, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Haccî vd. (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 4/201; Ebû Abdullah Muhammed el-Haraşî, *Şerhu'l-Haraşî 'alâ Muhatasari Halîl* (Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1317), 3/164-165; Ahmed b. Muhammed es-Sâvî, *Bulğatü's-sâlik li-akrebi'l-mesâlik*, nşr. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 2/212.

Mâverdî (ö. 450/1058),³⁶ Nevevî (ö. 676/1277)³⁷ ve Şîrbînî (ö. 977/1570)³⁸ gibi Şâfiî fakihler nezdinde doğru olan ilk görüştür. Feyyûmî (ö. 770/1368-69) son görüş olan müşterek anlamı öne çıkarır. Yalnız ona göre akit de cinsel ilişki de mecazî olarak müşterektir. Bu sebeple herhangi bir karene olmaksızın hangi anlamın kastedildiği tespit edilemez.³⁹

Akdin gerçek, cinsel ilişkinin mecazî olduğunu savunan ve yukarıda isimleri zikredilen âlimlerin beyanı mezhepte daha muteberdir. Nitekim Mâverdî, “*Ey iman edenler! Mümin kadınları nikâhlayıp da henüz zifafa girmeden onları boşarsanız...*”⁴⁰ âyetindeki nikâh lafzından akdin kastedildiğini belirtir. Çünkü bu âyetteki cinsel ilişki kurulmadan boşanan kadınlar vurgusu cinsel ilişkiyi değil akdi gerekli kılmaktadır.⁴¹ Yine Şîrbînî *حتى تنكح زوجها غيره* âyetinde Hanefî fakihlerin aksine sadece akdin kastedildiğini ifade eder. Çünkü ona göre eski kocaya dönmek için cinsel birliktelik -Hanefîlerin dediği gibi- âyetle değil, “*Sen onun balcağızından, o da senin balcağızından tatmadan bu olmaz.*”⁴² hadisiyle şart koşulmuştur.⁴³

Şâfiî fakihler nikâh lafzının geçtiği bazı âyetlerde akitle birlikte cinsel ilişkinin de kastedildiğini beyan etmiştir. Bununla birlikte akit anlamının cinsel ilişkiden daha yaygın ve meşhur olduğunu vurgulamıştır.⁴⁴

2.2.4. Hanbelîler

Hanbelî fakihler de bu hususta Şâfiî fakihler gibi çeşitli görüşler benimsemiştir. Söz gelimi Ebû Ya'lâ el-Ferrâ (ö. 458/1066) gibi kimi Hanbelî fakihler şer'î gerçek anlamın cinsel ilişki olduğunu belirtmiştir.⁴⁵ İbn Kudâme (ö.

³⁶ Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, thk. Ali Muhammed Mu'avvid ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 9/7, 46, 216.

³⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ en-Nevevî, *Tahrîru luğâti't-Tenbîh*, nşr. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010), 187.

³⁸ Muhammed b. Ahmed eş-Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni elfâzi'l-Minhâc*, thk. Ali Muhammed Mu'avvid ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 4/200.

³⁹ Feyyûmî, “nkh”, 2/624.

⁴⁰ el-Ahzâb 33/49.

⁴¹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, thk. Ali Muhammed Mu'avvid ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd, 9/216.

⁴² Ebû Abdullah, Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995-2001), 40/63, 117; 43/69; Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Riyad: Dâru'l-Muğni, 2000), “Talâk”, 4; Ebû Abdullah Muhammed el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ (Beyrut: Dâru İbn Kesîr 1993), “Şehâdet”, 3; “Talâk”, 3, 6, 35; Ebû Abdullah Muhammed İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Dâru'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), “Nikâh”, 32. Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, 1962-1977), “Nikâh”, 27; Ebû Abdurrahman Ahmed en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdulmün'im Şelebî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 5/230.

⁴³ Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, thk. Ali Muhammed Mu'avvid ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd, 4/200.

⁴⁴ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, thk. Ali Muhammed Mu'avvid ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd, 9/7, 235.

⁴⁵ Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtasari'l-Hırakî*, nşr. Abdullah b. Abdurrahman el-Cibrîn (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1993), 5/5; Ali b. Süleyman el-

620/1223) ise akit manasını öne çıkarmıştır.⁴⁶ İbn Kudâme'nin tercihe şayan bulunduğu görüşün Hanbelî fakihlerin çoğunluğunun, bilhassa da sonraki Hanbelîlerin görüşü olduğunu ifade etmek yanlış olmaz. Nitekim İbn Müflih (ö. 884/1479) Hanbelî fakihlerin çoğunluğunun akit görüşünü savduğunu kaydetmiştir.⁴⁷

Pek çok meselede mezhebine muhalefet eden İbn Teymiyye (ö. 728/1328) de akit anlamını tercih ederek bu çoğunluk içinde yer almıştır. İbn Teymiyye'nin ifadelerine bakılırsa bazı âyetlerde akit yanında cinsel ilişki anlamı da kastedilmiştir.⁴⁸ Bununla birlikte İbn Teymiyye nikâh lafzının hiçbir âyette sadece cinsel ilişki manasında kullanılmadığını ifade etmiştir.⁴⁹ Ayrıca İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) de hocasının görüşünü benimsemiştir.⁵⁰

Mezhep âlimlerinin görüşlerinden anlaşıldığı üzere onlar ister hakikat ister mecaz cihetinden olsun nikâh lafzının şer'î metinlerde cinsel ilişki anlamına geldiğini kabul etmektedirler. Cumhura muhalefet ederek nikâhın gerçek anlamda naslarda kullanıldığını ifade eden Hanefî fakihlerin zikrettiği şer'î ve akli deliller, görüşlerinin sağlam temellere dayandığına işaret etmektedir. Bu sebeple görüşlerinin ikna edici olduğu ifade edilebilir.

3. NİKÂHIN KUR'ÂN'DA CİNSEL İLİŞKİ ANLAMINDA BULUNMADIĞI İDDİASI

Fakihlerin nikâh lafzının şer'î metinlerde cinsel ilişki anlamında kullanıldığı şeklindeki görüşüne karşılık cinsel ilişki anlamının ne gerçek ne mecazî olarak şer'î metinlerde kullanılmadığı şeklinde aksi yönde görüş belirten âlimler bulunmaktadır. Ezherî, Râgib el-İsfahânî ve Zemahşerî (ö. 538/1144) bunlar arasında zikredilebilir.

Ezherî, الزانی لا ینکح إلا زانية أو مشركة والزانية لا ینکحها إلا زان مشرك، *Zina eden erkek, ancak zina eden veya müşrik olan bir kadınla nikâhlanabilir. Zina eden kadın da ancak zina eden veya müşrikle nikâhlanabilir.*⁵¹ âyetinden hareketle buradaki ینکح lafzından kastın cinsel ilişki olduğu yolundaki görüşleri isabetli

Merdâvî, *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, nşr. Muhammed Hâmid el-Fıkî (Kahire: Matba'atü's-Sünneti'l-Muhammediyye, 1955-1956), 8/4-5.

⁴⁶ Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin Türkî ve Adulfettâh Muhammed el-Hulû (Riyad: Dâru 'Âlemu'l-Kütüb ts.), 9/339.

⁴⁷ Ebû İshak Burhaneddin İbn Müflih, *el-Mübdî' fî şerhi'l-Muknî*, nşr. Muhammed Hasan (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 6/81.

⁴⁸ Takıyyüddîn Ahmed b. Abdulhalîm İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, nşr. Abdurrahman b. Muhammed en-Necdî (Medine: Mecma'u'l-Meliki Fehd, 2004), 32/113.

⁴⁹ Ali b. Muhammed b. Abbas Alaeddin el-Balî, *el-İhtiyârâtu'l-fikhiyye min fetâvâ Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*, thk. Muhammed Hâmid el-Fakî (Kahire: Matba'atu's-Sünneti'l-Muhammediyye, 1950), 200.

⁵⁰ Muhammed b. Ebû Bekir İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakkî'in 'an Rabbi'l-âlemîn*, nşr. Muhammed Abdusselam İbrâhim (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996), 3/191.

⁵¹ en-Nûr 24/3.

bulmaz. Çünkü ona göre lafzın şer'î tevili akit manasındaki nikâhtır, cinsel ilişki değildir. Onun da ifade ettiği gibi bu âyette nikâh sözcüğüne cinsel ilişki anlamı verenlere göre ise âyetin anlamı mealen, “*Zina eden erkek ancak zina eden veya müşrik olan bir kadınla cinsel ilişki kurabilir. Zina eden kadın da ancak zina eden veya müşrikle cinsel ilişki kurabilir.*” şeklindedir. Netice olarak Ezherî, nikâh sözcüğünün Kur'ân-ı Kerîm'de evlilik dışında kullanılmadığını belirtir ve şu âyeti de buna delil olarak zikreder: وَأَنْكَحُوا الْأَيَّامِي مِنْكُمْ “*Aranızdaki bekârları, nikâhlayın/evlendirin.*”⁵² Buradaki mananın evlilik akdi olduğunda şüphe olmadığını ifade eder. “*Ey iman edenler! Mümin kadınları nikâhlayıp da, henüz zifafa girmeden onları boşarsanız...*”⁵³ âyetinde de kastın akit olduğunu vurgular.⁵⁴ Öyle anlaşılıyor ki Ezherî, kendisinin de kabul ettiği nikâhın lügat anlamı olan cinsel ilişki ısrarını, Kur'ân-ı Kerîm'de şer'î gerçek anlamın akit olduğu görüşünde de sürdürür.

Râgıb el-İsfahânî nikâhın asıl anlamının akit olduğunu, daha sonra istiâre yoluyla cinsel ilişki manasına tahvil ettiğini ifade ettiği nakli yukarıda geçmişti. Ona göre nikâhın aslının cinsel ilişki olması daha sonra ise akit manası kazanmış olması kabul edilebilir bir izah değildir. Çünkü cinsel ilişki anlamını ihtiva eden lafızların tamamı kinayeli ifadelerdir. Dolayısıyla nikâh gibi sarîh bir lafız cinsel ilişki anlamında Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılamaz. Zira sarîh lafızlarla cinsel ilişkiye vurgu yapan lafızların Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılması ilâhi hitabın üslubuna uygun düşmez. İfadelerinden anlaşıldığı kadarıyla İsfahânî, Kur'ân-ı Kerîm'de sadece akit anlamında kullanıldığı fikrinde- dir. Görüşünü ispat adına “*Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyele- rinizden durumu münasip olanları nikahlayın.*”⁵⁵ âyetini istidlal eder. Ona göre bu vb. âyetlerde nikâh lafzından kasıt sadece evlilik akdidir.⁵⁶

Ezherî ve Râgıb el-İsfahânî'ye paralel açıklamalar yapan meşhur müfessir Zemahşerî (ö. 538/1144) Kur'ân-ı Kerîm'de asla cinsel ilişki manasında kullanılmadığını ifade etmektedir. Ona göre bu hususta mecaz ya da gerçek anlam ayırımına gitmek isabetli bir görüş değildir. Bu itibarla hiçbir âyette nikâh lafzı cinsel ilişki anlamında gelmemiştir.⁵⁷

“*Efendilerinin izniyle onlarla nikâhlanın.*”⁵⁸ âyeti ve daha başka âyetleri nazarı dikkate aldığımız takdirde buradaki nikâh lafzına cinsel ilişki anlamı vermek mümkün gözükmemektedir. Zira burada cinsel ilişki kastedilmiş ol-

⁵² en-Nûr 24/32.

⁵³ el-Ahzâb 33/49.

⁵⁴ Ezherî, “nk”, 4/64.

⁵⁵ en-Nûr 24/32.

⁵⁶ Râgıb el-İsfahânî, “nk”, 823.

⁵⁷ Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki ğvâmidî't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Mu'avviz (Riyad: Mektebetü'l-'Ubeykân, 1998), 3/212.

⁵⁸ en-Nisâ 4/25.

saydı erkeklerin cinsel ilişki için eşinin ehliinden/efendisinden izin alması gerekecekti ki bu kabul edilebilecek bir şey değildir.⁵⁹ Bu noktadan bakıldığında Zemahşerî ve mezkûr âlimlerin haklılığı ortaya çıkmaktadır. Öte yandan nikâh sözcüğünün Kur'ân'da sadece akit anlamında geldiği, cinsel ilişki anlamında ise gelmediği iddiası da çok isabetli durmamaktadır. Zira yukarıda da geçtiği üzere حتى تنكح زوجها غيره âyetinde nikâh kelimesinin sadece cinsel ilişki veya akitle birlikte cinsel ilişki manasında kullanılmış olması kuvvetle muhtemeldir.⁶⁰

Bu çerçevede fakihlerin kahir ekseriyeti akdin kifayet etmeyeceğini, yeneden birliktelik için cinsel ilişkinin de vaki olmasını şart koşturmuştur. Müfessir ve fakih Taberî (ö. 310/923) de bu âyette akit yanında cinsel ilişkinin de şart olduğunu vurgulamıştır.⁶¹ Nitekim İbn Kayyim el-Cevziyye tek başına akdin yeterli olmayacağı fikrini cinsel ilişkinin bizzat Allah Teâlâ tarafından şart koşulmasıyla gerekçelendirir. Buna göre söz konusu âyet cinsel ilişki anlamını da ihtiva etmektedir.⁶²

Kanaatimizce nikâhın Kur'ân-ı Kerîm'de asla cinsel ilişki manasında kullanılmadığı şeklindeki iddia ikna edici olmaktan uzaktır. Zaten kabul edilebilir somut bir delili olmayan bu görüş sahipleri nikâh gibi sarîh bir lafzın Kur'ân-ı Kerîm'de cinsel ilişki anlamında kullanılmasının Kitab'ın üslubuna uygun düşmeyeceği gibi sadece akli bir delil sunabilmişlerdir.

4. NİKÂH LAFZININ KUR'ÂN'DAKİ MUHTEMEL MANALARI

Buraya kadar nikâh lafzının akit ve cinsel ilişki bağlamındaki manaları üzerinde durduk. Öte yandan onun Kur'ân-ı Kerîm'de daha başka anlamlarda da kullanılmış olması muhtemeldir. Örneğin Dâmegânî bu lafzın iki değil, toplamda dört farklı anlamda kullanıldığı bilgisini verir. Bunlar, “evlenme, cinsel ilişki, hibe ve ergenliktir.” Onun ifadesine göre nikâh lafzı, ولا تنكحوا المشركات حتى 63 âyetinde ve daha başka âyetlerde evlilik, حتى تنكح زوجها غيره 64 âyetinde cinsel ilişki, 65 امرأة مؤمنة إن وهبت نفسها للنبي إن أراد النبي أن يستنكحها خالصة لك من دون المؤمنين

⁵⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Neylü'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr min ahâdîsi seyidi'l-ehyâr*, nşr. İsmâüddin es-Sabâbtî (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1993), 6/121.

⁶⁰ Neseî, *Tilbetü't-talebe*, 125-126.

⁶¹ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir ve Mahmûd Muhammed Şâkir (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1955-1969), 4/88. Ayrıca bk. Ebû Abdullah Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmi'u beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*, thk. Seyyid İbrâhim (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1992), 1/328.

⁶² Muhammed b. Ebû Bekir İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd*, thk. Şuayb el-Arnaût-Abdulkâdir el-Arnâvut (Beyrut ve Kuveyt: Müessesetü'r-Risâle ve Mektebetü'l-Menâri'l-İslâmiyye, 1994), 5/258.

⁶³ el-Bakara 2/221.

⁶⁴ el-Bakara 2/230.

⁶⁵ el-Ahzâb 33/50.

âyetinde hibe/mehir ve *ابتلوا البياتى حتى إذا بلغوا النكاح* 66 âyetinde ise ergenlik anlamında kullanılmıştır. 67

İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) ise akit ve cinsel ilişki manasının birlikte kullanıldığı beşinci bir anlam olduğunu belirtmiş ve buna dair şu âyeti zikretmiştir: *ولا تنكحوا ما نكح آبؤكم من النساء إلا ما قد سلف* “Geçmişte olanlar müstesna, babalarınızın nikâhlandığı kadınlarla nikâhlanmayın.” 68 Onun vurguladığı beşinci anlamın *حتى تنكح زوجا غيره* âyeti bağlamında zikredildiği yukarıda da geçmişti. 69 Her ne kadar söz konusu muhtemel manalar dört, hatta beşe ulaşsa da konumuzla doğrudan bağlantılı olan manalar cinsel ilişki ve akitir.

5. TARTIŞMANIN FIKHÎ TESİRİ

Nikâh lafzına gerçek manada cinsel ilişki veya akit manası vermenin fikhî açıdan tesiri bulunduğu ifade edilmiştir. Şöyle ki cinsel ilişki gerçek mana kabul edildiği takdirde kişiye nikâh sonucu haram olan kadınlar zina sonucu da haram olmaktadır. Akit gerçek mana kabul edildiği takdirde ise haramlık sadece nikâhla/akitle mümkün olmaktadır. Dolayısıyla zinanın evlilik engeli oluşturmasına herhangi bir tesiri olmamaktadır. 70

Bilindiği gibi nikâh akdi ve akabindeki cinsel ilişki hürmet-i musâhereye sebep olmaktadır. Öte yandan Hanefî fakihler hürmet-i musâhere oluşması için zinayı muteber telakki etmektedir. 71 Buna göre nikâh lafzına hakiki manada cinsel ilişki anlamı veren Hanefî fakihler cihetinden bakıldığı takdirde tartışmanın fikhî tesirinin isabetli olduğu görülmektedir.

Nikâh lafzına gerçek manada akit anlamı veren Mâliki ve Şâfiler nazarında da bu fikhî tesir bağlamındaki kıstasın geçerli olduğu açıktır. Zira onlar hürmet-i musâhereye sebep olan şeyin sadece akit olduğu görüşünü benimseyerek zinanın varlığını dikkate almamışlardır. 72

Bununla birlikte söz konusu kıstasın bütün fakihler nezdinde muteber

66 en-Nisâ 4/6.

67 Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, thk. Abdulaziz Seyyidülehl (Beirut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1983), 465.

68 en-Nisâ 4/22.

69 Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yuni'n-nevâzir fî 'ilmi'l-vücûh ve'n-nezâir*, thk. M. Abdulkerim Kâzım er-Râdî (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1984), 591.

70 Haraşî, *Şerhu'l-Haraşî*, 3/165.

71 Alaeddîn Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984), 2/124; Ebû Muhammed Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dakâik* (Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1313-1315), 2/106; Ebu'l-Hasan Nureddin Ali el-Kârî, *Fethu babi'l-inâye bi-şerhi'n-Nukâye*, nşr. Muhammed Nizâr Temîm ve Heysem Nizâr Temîm (Beirut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1997), 2/14.

72 Ebu'l-Me'âlî Abdülmelik b. Abdullah el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdülazîm Mahmud ed-Dîb (Beirut: Dâru'l-Minhâc, 2007), 7/240; Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Muhammed er-Râfî, *el-Azîz şerhu'l-Vecîz*, thk. Ali Muhammed Mu'avvaz ve Âdil Ahmed Abdülmecûd (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 8/37; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*, nşr. Zühayr eş-Şâviş (Beirut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1991), 7/112; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (Mısır: İdâretü't-Tibâ'ati'l-Müniriyye, ts.), 16/219.

olduğunu söylemek isabetli bir yaklaşım olmaz. Zira gerçek anlamın akit olduğunu ifade eden kimi Hanbelî fakihler aynı anda zinanın hürmet-i musâhere oluşturacağı görüşündedir.⁷³ Buna göre bu kıstasın mutlak manada geçerli olduğunu ifade etmek yerinde bir tavır olmaz.

SONUÇ

Türkçe'de evlilik olarak ifade edilen kavramın Arapça karşılığı olan nikâh lafzının lügavî anlamı hakkında dil âlimleri arasında bazı görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bununla birlikte fikhî eserler dikkatlice incelendiği takdirde nikâh kelimesinin lügavî anlamında fakihlerin arasında kayda değer bir tartışma söz konusu olmadığı görülür. Diğer yandan onların görüş ayrılıklarının esasını mezkûr lafzın şer'î metinlerde, bilhassa da Kur'ân-ı Kerîm'deki istilahî anlamı ve kullanımı teşkil etmektedir. Fakihlerin değerlendirmeleri çerçevesinde cinsel ilişki, akit ve müşterek olmak üzere üç farklı görüş öne çıkmış olsa da son görüş olan müştereklik yorumu tartışmanın esasını oluşturmaz. Bundan ötürü bu son görüşün ilk iki görüşe kıyasla ferî olduğu söylenebilir.

Nikâh lafzının Kur'ân-ı Kerîm'de hiçbir şekilde cinsel ilişki anlamında gelmediği şeklinde görüş bulunmaktadır. Tercih edilebilir, somut ve ikna edici bir delili olmayan bu görüşün şaz olduğu ifade edilebilir. Zira bu görüş sahipleri nikâh sarîh lafzının Kur'ân-ı Kerîm'de cinsel ilişki anlamında kullanılmasının ilahî hitabın üslubuna aykırılık teşkil edeceği gibi sadece aklî bir gerekçeye dayanmıştır.

Kanaatimizce nikâh lafzının şer'î naslarda hakikat cihetinden cinsel ilişki anlamına geldiği şeklindeki Hanefî fakihlerin görüşü tercihe şayandır. Zira pek çok dil âlimi ve fakihin ifadesine göre bu, kelimenin aslî manasıdır. Teorik açıdan aslî anlamın Kur'ân'da da olmasının önünde herhangi bir engel yoktur. Buna dair naslardaki kısmi örnekler bu kanaati desteklemektedir. Bu sebeple nikâh lafzının şer'î metinlerde ancak mecaz şeklinde cinsel ilişki anlamında varit olduğu yorumu muteber bir dayanaktan yoksundur. Ancak herhangi bir karine ile anlamın mecaza kayması veya akit anlamının şer'î naslarda öncelikli, dahası yaygın olarak geçmesi de mümkündür. Bu yöndeki kullanımlar nazarı dikkate alındığında bu son değerlendirmenin vakaya uygunluğu görülmektedir. Netice olarak nikâh lafzına gerçek manada cinsel ilişki anlamı verildiği takdirde kişiye nikâh sonucu haram olan kadınların zina sonucu da haram olduğunu söylemek gerekecektir.

⁷³ Şemseddin Muhammed İbn Müflih, *Kitâbu'l-Fürû'*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2003), 8/239; Mansûr b. Yunus el-Buhûfî, *Keşşâfu'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983), 5/72; Abdulkâdir b. Ömer İbn Ebî Tağlib, *Neylü'l-meârib bi-şerhi delîli't-tâlib*, thk. Muhammed Süleyman Abdullah el-Eşkar (Kuveyt: Mektebetü'l-Felâh, 1983), 5/160.

KAYNAKÇA

- Abdulhamid, Muhammed Muhyiddîn. *el-Ahvâlu's-şahsiyye fî's-şer'i'ati'l-İslâmiyye*. İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanifiyye, ts.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah. *el-Müsned*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995-2001.
- Alaeddin el-Balî, Ali b. Muhammed b. Abbas. *el-İhtiyârâtü'l-fikhiyye min fetâvâ Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*. thk. Muhammed Hâmid el-Fakî. Kahire: Matba'atu's-Sünneti'l-Muhammediyye, 1950.
- Ali el-Kârî, Ebu'l-Hasan Nureddin. *Fethu babi'l-inâye bi-şerhi'n-Nukâye*. nşr. Muhammed Nizâr Temîm ve Heysem Nizâr Temîm. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1997.
- Atar, Fahreddin. "Nikâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/112-117. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Aynî, Bedreddin Muhammed b. Ahmed. *'Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1976.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. 6 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr 1993.
- Buhûfî, Mansûr b. Yunus. *Keşşâfu'l-kudâ' 'an metni'l-İknâ'*. 6 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî-Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî, 1992.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil. *es-Sihâh tâcu'l-luga ve sihâhu'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Cezîrî, Abdurrahman. *Kitâbu'l-fikh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 2003.
- Cin, Halil. *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1988.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf. *et-Ta'rifât*. thk. Âdil Enver Hızır, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2007.
- Cüveynî, Ebu'l-Me'âlî Abdulmelik b. Abdullah. *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. thk. Abdulazîm Mahmud ed-Dîb. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2007.
- Dâmegânî, Hüseyin b. Muhammed. *Kâmûsu'l-Kur'ân*. thk. Abdulaziz Seyyidülehl. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1983.
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Riyad: Dâru'l-Muğni, 2000.
- Doğan, D. Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Vadi Yayınları, 2. Basım, 2003.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as. *Sünenü Ebî Dâvud*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. 7 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebû Zehra, Muhammed. *el-Ahvâlu's-şahsiyye*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1957.
- Ebû Zehra, Muhammed. *Muhâdarâtü fi 'akdi'z-zevâc ve âsârîh*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1971.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed el-Herevî. *Tehzîbu'l-lüga*. thk. Muhammed İvad Mur'ib. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2001.
- Feyyûmî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. *el-Misbâhu'l-münîr fî ğaribi's-şerhi'l-kebîr*. thk. Abdulazîm eş-Şinâvî. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 2. Basım, ts.
- Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Muhammed b. Yakub. *el-Kâmûsu'l-muhît*. thk. Muhammed Nu'aym el-'Araksûsî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Fuâd Abdulbâkî, Muhammed. *el-Mu'cemu'l-Müfehres li-elfâzi'l-Kur'ân'il-Kerîm*. Kum: Mektebetü Nüveyd İslâm, 1387.

- Hallâf, Abdulvehhâb. *Ahkâmu'l-ahvâlî's-şahsiyye fî's-şer'i'ati'l-İslâmiyye*. Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1990.
- Haraşî, Ebû Abdullah Muhammed. *Şerhu'l-Haraşî 'alâ Muhatasari Halîl*. 8 Cilt. Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1317.
- İbn Ebî Tağlib, Abdulkâdir b. Ömer. *Neylü'l-meârib bi-şerhi delîlî't-tâlib*. thk. Muhammed Süleyman Abdullah el-Eşkar. 2 Cilt. Kuveyt: Mektebetü'l-Felâh, 1983.
- İbn Fâris, Ahmed. *Mu'cemu mekâyîsi'l-lüga*. thk. Abdusselam Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Fâris, Ahmed. *Mücmelü'l-lüga*. thk. Züheyr Abdulmuhsin Sultân. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebû Bekir. *İ'lâmu'l-muvakkî'n 'an Rabbi'l-âlemîn*. nşr. Muhammed Abdusselam İbrâhim. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebû Bekir. *Zâdu'l-me'âd fî hedyi hayri'l-ibâd*. thk. Şuayb el-Arnaût-Abdulkâdir el-Arnâvut. 5 Cilt. Beyrut ve Kuveyt: Müessesetü'r-Risâle ve Mektebetü'l-Menâri'l-İslâmiyye, 27. Basım, 1994.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd. 15 Cilt. Kahire: Müessesetü Kurtuba, 2000.
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed. *el-Muğnî*. thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin Türkî ve Adulfettâh Muhammed el-Hulû. 15 Cilt. Riyad: Dâru 'Âlemu'l-Kütüb ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed. *es-Sünen*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Manzûr, Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Müflih, Ebû İshak Burhaneddin. *el-Mübdî' fî şerhi'l-Muknî'*. nşr. Muhammed Hasan. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Müflih, Şemseddin Muhammed. *Kitâbu'l-Fürû'*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 11 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2003.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil. *el-Muhassas*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1996.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil. *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*. thk. Abdulhamîd el-Hindâvî. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ahmed b. Abdulhalîm. *Mecmû'u'l-fetâvâ*. nşr. Abdurrahman b. Muhammed en-Necdî. 37 Cilt. Medine: Mecma'u'l-Meliki Fehd, 2004.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *Nüzhetü'l-ayuni'n-nevâzir fî 'ilmi'l-vücûh ve'n-nezâir*. thk. M. Abdulkarim Kâzım er-Râdî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984.
- İbnü'l-Hümâm, Cemâleddîn Muhammed b. Abdulvâhid. *Fethu'l-kadîr*. nşr. Abdurrezzak Gâlib el-Mehdî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Karâfî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. İdris. *ez-Zahîre*. thk. Muhammed Haccî vd. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Kâsânî, Ebû Bekir 'Alâeddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd. *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1986.
- Mâverdî, Ali b. Muhammed b. Habîb. *el-Hâvi'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Mu'avvid ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd. 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Merdâvî, Ali b. Süleyman. *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*. nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî. 12 Cilt. Kahire: Matba'atü's-Sünneti'l-Muhammediyye, 1955-1956.
- Mevsîlî, Ebu'l-Fazl Abdullah b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. nşr. Mahmûd Ebû Dakîka. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*. nşr. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. 4 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1991.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdilmün'im Şelebî. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Nesefî, Necmeddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed. *Tilbetü't-talebe fî'l-istilâhâti'l-fikhiyye*.

- nşr. Hâlid Abdurrahman el-Ak. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1995.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû şerhu'l-Mühezzeb*. 20 Cilt. Mısır: İdâretü't-Tibâ'ati'l-Münîriyye, ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*. nşr. Züheyr eş-Şâviş. 12 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 3. Basım, 1991.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ. *Tahrîru luğâti't-tenbîh*. nşr. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010.
- Râfiî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Muhammed. *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*. thk. Ali Muhammed Mu'avviz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Râgıb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed. *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân Dâvudî. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 4. Basım, 2009.
- Sâhib b. Abbâd, Ebu'l-Kâsım İsmâil. *el-Muhît fi'l-lüga*. thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsin. 10 Cilt. Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1994.
- Sâvî, Ahmed b. Muhammed. *Bulğatü's-sâlik li-akrebi'l-mesâlik*. nşr. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995.
- Semerkandî, Alaeddîn Muhammed b. Ahmed. *Tuhfetü'l-fukahâ*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984.
- Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ebû Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1989.
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali. *Fethu'l-kadîr el-câmi'u beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*. thk. Seyyid İbrâhim. 5 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1992.
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali. *Neylü'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr min ahâdisi seyyidi'l-ehyâr*. nşr. İsmâüddin es-Sabâbitî. 8 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1993.
- Şirbînî, Muhammed b. Ahmed. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni elfâzi'l-Minhâc*. thk. Ali Muhammed Mu'avviz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir ve Mahmûd Muhammed Şâkir. 16 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Basım, 1955-1969.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, 1962-1977.
- Yaman, Ahmet. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2012.
- Zebîdî, Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed. *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Heyet. 40 Cilt. Kuveyt: et-Türâsü'l-Arabî, 1965-2001.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidî't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Mu'avviz. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-'Ubeykân, 1998.
- Zerkeşî, Muhammed b. Abdullah. *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtasari'l-Hırakî*. nşr. Abdullah b. Abdurrahman el-Cibrîn. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-'Ubeykân, 1993.
- Zeydan, Abdülkerim. *el-Mufasssal fi ahkâmî'l-mer'e ve'l-beytü'l-müslim fi's-ser'ati'l-İslâmiyye*. 11 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Osman b. Ali. *Tebyînu'l-hakâik şerhu kenzi'd-dakâik*. 6 Cilt. Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1313-1315.
- Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*. 8 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 1985.